

SCIPIO ÁLMA¹

9. (1) [Scipio] Amikor, mint tudjátok, katonai tribunusként megérkeztem Afrikába M. Manilius consul parancsnoksága alá a negyedik légióhoz, semmi sem volt fontosabb számomra, mint hogy találkozzam Massinissa királlyal, aki komoly oknál fogva állt szoros barátságban családunkkal. Mihelyt megérkeztem hozzá, az öreg megölelve engem sírva fakadt, majd valamivel később felpillantott az égre, és így szólt: „Hálát adok neked, dicső nap, és nektek is, többi égilakók, hogy mielőtt elköltözöm ebből a földi életből, láthatom országomban és házámban P. Cornelius Scipiót, akinek már nevétől is boldogság fog el, mivel soha nem vész ki lelkemből annak a másik kiváló és legyőzhetetlen férfúnak az emléke.” Azután én királysága felől érdeklődtem, ő meg köztársaságunkról kérdezősködött tőlem. Mindkét részről sok szó esett, így töltöttük el azt a napot.

10. Majd királyi lakoma után késő éjszakáig folytattuk a társalgást, miközben az öreg csak Africanusról beszélt, és nemcsak valamennyi tettét, hanem szavait is emlékezetbe idézte. Amikor azután feküdni tértünk, részben az úttól, részben a késő éjszakáig való virrasztástól mélyebb álomba zuhantam, mint szoktam. Ekkor, gondolom, annak következtében, amiről beszélgettünk (gyakran megesik ugyanis, hogy gondolataink és beszélgetéseink az álomban valami olyasmit eredményeznek, mint amit Ennius ír Homerusról, akiről virrasztásai közben nyilván igen gyakran szokott elmélkedni és beszélni), Africanus jelent meg előttem ugyanabban az alakban, amelyet inkább képmásáról is- [END-p373] mertem, mint a valóságból. Ahogy ráismertem, elborzadtam, de ő így szólt: „Figyelj és oszlasd el félelmedet, Scipio, és amit mondok, vésd emlékezetedbe.

11. (2) Látod azt a várost, amelyet én kényszerítettem rá, hogy engedelmeskedjék a római népnek, s amely újakezdi a hajdani háborút, s nem képes nyugodni?” Karthágóra mutatott a magasból, egy csillagokkal teli ragyogó és fényes helyről. „Most ennek elfoglalására érkezel mint egyszerű katona, két év múlva mint consul fogod megsemmisíteni, s te fogod kivívni önmagadnak azt a melléknevet, amelyet eddig csak tőlem kaptál örökül. Miután Karthágót elpusztítottad, diadalmenetet tartottál, censor lettél, és legatusként bejártad Egyiptomot, Szíriát, Kisázsziát és Görögországot, távollétedben ismét consullá választanak, és véget vetsz az egyik legnagyobb háborúnak, Numantiát a földdel teszed egyenlővé. De amikor diadalkocsid majd a

---

¹ E mű valójában az *Állam* című cicerói értekezés utolsó, hatodik könyve, amelyet már az ókorban is gyakran kezeltek önálló egységként.

Capitoliumra visz, a köztársaságot unokám terveitől felforgatva találod.

12. Ekkor, Africanusom, tanúságot kell tenned a hazának ragyogó lelkedről, tehetségedről és megfontoltságodról. Ám úgy látom, hogy ekkoriban mintha kétes volna a végzet útja. Mert amikor életkorod nyolcszor hét alkalommal teszi meg a nap körútját és visszatérő pályáját, és ez a két szám, amelyek mindegyike más-más okból teljes,² a természetes keringés által megadja életednek a sors szabta végösszeget, az egész állam egyedül hozzád és a te nevedhez fordul, reád tekint majd a senatus, az összes derék polgár, reád függesztik szemüket a szövetségesek és a latinok is. Egyedül rajtad fog múlni az állam fennmaradása, és hogy ne sokat szaporítsam a szót, neked kell helyreállítanod dictatorként a köztársaságot, ha egyáltalán elkerülöd rokonaid istentelen kezét.” Amikor ezekre a szavakra Laelius felkiáltott, s a többiek hevesen feljajdultak, Scipio szelíden mosolyogva mondta: „Psz! Kérlek, ne riasszatok fel álmomból, ne zavarjátok meg látomásomat, halljátok a többit.

13. (3) De hogy minél nagyobb hévvel védelmezd a köztársaságot, tudd meg, Africanusom, hogy mindazok számára, akik megmentették, megsegítették a hazát és növelték határait, külön hely van kijelölve az égben, ahol boldogan élvezhetik az örökkévalóságot.³ Mert a legfőbb istennek, aki a világmindenséget kormányozza, semmi sem kedve- [END-p374] sebb a földi dolgok közül, mint az embereknek a jogrenden alapuló társulásai és egyesülései, amelyeket államoknak neveznek. Ezek irányítói és fenntartói az égből szállnak alá, s oda térnek vissza.”

14. Ekkor, noha meg voltam rendülve, nem annyira a halálfélelemtől, mint enyéim árulásától, mégis megkérdeztem, él-e ő, és él-e atyám, Paulus meg a többiek, akikről azt hisszük, hogy halottak. „Csak ők élnek igazán⁴ - szólt -, akik, miként a börtönből, megszabadultak testük béklyóiból; amit pedig ti a magatok életének mondotok, az a halál. Nem látod atyádat, Paulust, aki hozzád közelít?” Ahogy megpillantottam, megindult könnyeim zápora, ő azonban megölelt engem, és csókjával fojtotta el könnyeimet.

15. Mihelyt sírásomat leküzdve meg tudtam szólalni, így beszéltem: „Kérem tőled, szentséges, jó atyám, miért késlekedem a földön, ha a ti életetek az igazi, ahogy Africanustól hallom? Miért nem siethetek oda hozzátok?” „Nem úgy van - felelte. - Nem nyílik meg az ide vezető út számodra, hacsak az isten, akinek a temploma mindaz, amit itt látsz, meg nem szabadít tested rabságától. Az emberek azzal a szent rendeltetéssel születtek, hogy oltalmazzák

---

² Scipio Aemilianus 56 éves korában halt meg. A püthagoreusok a nyolcas számot, mint párost, tökéletesnek tekintették, a hetesnek pedig természetfeletti, misztikus jelentőséget tulajdonítottak.

³ A sztoikusok szerint a város és az állam vezetői a világ lelkének képmásai, akik küldetésüket bevégezvén visszatérnek az égbe.

⁴ Platón szerint a halál pillanatában testi börtönből kiszabadul a lélek, s igazi élete ekkor kezdődik. Mindezt azonban csak az istenség teheti számára lehetővé. A sztoikusok úgy vélték, hogy az emberi lélek ugyanolyan anyagból van, mint a világmindenség csillagzatai, csupán más összetételű.

azt a gömbölyű égitestet, amelyet ennek az égi térnek a közepén látsz, és amelyet földnek neveznek. Az emberek lelke azokból az örök tüzekből származik, amelyeket csillagoknak és üstökösöknek mondotok, s amelyek gömbölyűek és kerek, és isteni értelemről hajtva írják csodálatos gyorsasággal köreiket és pályáikat. Ezért, Publiusom, neked és a többi istenfélő embernek meg kell őriznetek lelketeket a test börtönében. Nem szabad eltávozni a földi életből annak az akarata ellenére, akitől lelketeket nyertétek, nehogy úgy tűnjék: az istentől kijelölt emberi kötelesség elől menekültetek el.

16. Ámde, Scipio, nagyapádhoz és hozzám hasonlóan, aki nemzettek téged, ápd te is az igazságot és a tiszteletudást. Bármennyire tartozunk is ezzel szüleinknek és rokonainknak, mégis ez a kötelességünk a hazával szemben a legnagyobb. Az ilyen élet vezet az égbe és azok gyülekezetébe, akik már befejezték földi létüket, és testüktől megszabadulva az itt látható helyen élnek - ez vakító fényességű ragyogó ív⁵ volt a csillagok között -, amit ti tejútnak neveztek, ahogy a görögöktől tanultátok.” Innen szemlélve minden más is csodálatosan [END-p375] tündökölt szememben. Voltak ott olyan csillagok, amelyeket innen lenről sohasem látunk, és mindegyik olyan nagy volt, hogy sohasem gyanítottuk volna. Közülük az volt a legkisebb, amelyik az ég szélén,⁶ a földhöz legközelebb helyezkedett el, és idegen fényvel világított. A csillagok gömbjei a föld nagyságát messze felülmúlták. A föld már olyan kicsinek látszott, hogy szégyenkeztem birodalmunk miatt, amely ennek az égitestnek szinte csak parányi részét érinti.

17. (4) Mivel inkább csak a földet szemléltem, így szólt Africanus: „Meddig tapad még gondolatod a földhöz? Nem látod, milyen égi térségbe jutottál? Kilenc kör vagy inkább gömb foglal magába előtted mindent. Közülük az egyik az égi, és a legszélső, amely minden mást magába zár, maga a legfőbb isten, aki a többit elhatárolja és összetartja. Ezen vannak rögzítve a csillagok öökké forgó pályái. Alatta hét gömb van, amely az éghez képest visszafelé, ellentétes irányban mozog. Közülük az egyik gömb azé a bolygóé, amelyet a földön Saturnus csillagának neveznek. Azután az emberi nemnek szerencsét és üdvösséget hozó fény következik, amelyet Iuppiterének mondanak. Most jön a vérvörösén izzó, a földet rettegésben tartó bolygó, amit Mars csillagának tartotok. Majd csaknem a tér közepén a nap foglal helyet, minden más fény vezérlő fejedelme és kormányzója, a világ értelme és szabályozója, amely olyan hatalmas, hogy fényével mindent beragyog és betölt. Mint kísérő követi őt a Venus és a Mercurius csillagpályája. A legelső körben a nap sugaraitól izzó hold kering. Alatta már minden halandó és esendő a lelket kivéve, amelyet az istenek ajándékoztak az emberi nemnek. A hold felett

---

⁵ A „vakító fényességű ragyogó ív” a tejút, melyről már az ókorban úgy gondolták egyesek (pl. Démokritosz, a püthagoreusok viszont más-más elméleteket képviseltek), hogy számtalan apró csillagból áll. Némelyek szerint ez a kiváló egyének lelkének lakóhelye haláluk után.

⁶ A hold.

minden örökkévaló. A középen levő kilencedik kör, a föld,⁷ mozdulatlan és legalul helyezkedik el, minden súly saját nehézkedése szerint ide hull.”

18. (5) Elámulva szemléltem mindezt, s mihelyt magamhoz tértem, így szóltam: „Miféle átható és mégis oly kellemes hang tölti be fületem?”⁸ „Ez az a zene - felelte -, amely különböző, de mégis arányosan és ésszerűen elhatárolt hangközök egymás mellé illesztésével a csillagkörök érintkezéséből és mozgásából keletkezik, és finoman változó összhangzatokat csal elő, a magas hangokat mélyekkel tompítva. Ilyen erős mozgás ugyanis nem támadhat csöndben, és természetes, hogy a szélek az egyik oldalon mélyen, a másikon magasan zengenek. [END-p376] Ezért a legfelső, a csillagos égbolt, amelynek forgása gyorsabb, mozgás közben élesebb és erősebb hangot ad. A hold köre, amely a legalsó, a legmélyebben szól. A föld, amely a kilencedik, mozdulatlanul mindig egy helyben marad, a világ közepét foglalja el. A nyolc csillagkör, amelyek közül kettő sebessége megegyezik, hét különböző fokú hangot csendít föl, s ez a szám valamennyi dolognak szinte a kulcsa. A tanult emberek énekkel és húros hangszerrel utánozva ezt a zenét, megnyitották maguk előtt a visszatérés útját e felé az égi terület felé, akárcsak azok, akik kiváló tehetségükkel az emberi élet folyamán is isteni tudományokat műveltek. Az emberek füle, ezzel a zengéssel betelve, eltompult, így a hallás a legbizonytalanabb érzéketek. Ahogy azon a vidéken is, ahol a Nílus magas hegyekről zúdul alá az úgynevezett vízesésekhez, az ott lakó nép a nagy robaj miatt elvesztette a hallóérékét. Az egész világ száguldó forgása olyan erővel harsog, hogy emberi fül fel sem foghatja, ahogy a napba sem tekinthettek, mert sugarai elvakítják szemeteket és érzékelésedet.”

19. (6) Megcsodálva mindezeket, mégis újra visszafordítottam szememet a földre. Akkor így szólt Africanus: „Látom, hogy te most is az emberek lakóhelyét és otthonát szemléled. Ha ez számodra kicsinek látszik, amint az is, tekints mindig ezekre az égi tájakra, vedd meg azokat az emberi dolgokat. Ugyan miféle hírt vagy dicsőséget szerezhetsz magadnak, ha az emberek rólad beszélnek? Látod, a földön ritkán és kis területeken élnek, s még szinte ezek közé a lakott foltok közé is hatalmas sivatagok ékelődnek. A föld lakói nemcsak annyira elszakadtak egymástól, hogy semmi sem szivároghat át az egyik embercsoporttól a másikig, hanem hozzátok viszonyítva még lábuk is részben haránt, részben keresztben, részben átellenben áll ezen az

---

⁷ Az antikvitás elképzelése szerint a világmindenség középpontjában a föld áll, körülötte koncentrikus körökben keringenek a bolygók. Legfelül van a firmamentum, mely maga az istenség. A bolygók a következő sorrendben helyezkednek el Cicero elképzelése szerint a firmamentum alatt: Saturnus, Iuppiter, Mars, a nap, Venus, Mercurius, a hold, a föld. A firmamentum és a föld között középen van a nap, a világ lelke, amely szabályozza évszakok és a napok változását.

⁸ A klasszikus ókorban a szférák zenéjét, ill. harmóniáját Püthagorasz írta le, de az elképzelés talán babilóni eredetű. Eszerint az égitestek mozgásuk közben összesűrűlődnak, s ez sajátos, az emberi fül számára nem hallható összecsengést ad. A két bolygó egymástól való távolságának aránya, azaz eltérő sebességű forgása megfelel a különböző hangmagasságoknak.

égitesten.⁹ Tőlük bizonyára semmi elismerést sem remélhettek.

20. Látod, hogy a földet mintegy övek veszik és fonják körül. Ezek közül azt a kettőt, amely egymástól a legtávolabb esik, és mindkét oldalról az ég sarkaira támaszkodik - nézd -, jég dermedti meg. A középsőt, amely a legnagyobb, a nap heve perzseli. Két övezet lakható, a délin azok élnek, akik veletek átellenben teszik lábukat a földre, és semmi közük sincs hozzátok, az északi terület pedig, amelyen laktok, nézd, milyen kis részében a tiétek. Az egész föld ugyanis, ame- [END-p377] lyen éltek, sarkain keskeny, oldalt szélesebb,¹⁰ olyan, mint valamiféle sziget, körülfolylja a víz, amit ti a földön Atlanti vagy Nagy tengernek, Óceánnak neveztek, s amely hatalmas neve ellenére is, láthatod, milyen kicsi. De még ezekről a lakott és ismert területekről is eljuthatott-e akár a te neved, akár bármelyikünké az itt látható Kaukázuson vagy a Gangesen túlra? Ki fogja hallani nevedet a fölkelő vagy lenyugvó nap legszélső vidékein, az északi vagy a déli részeken? Ha kihagyod ezeket a számításból, kétségkívül belátod, milyen szűk határok közt terjedhet hírneved. Akik pedig beszélnek rólunk, vajon meddig beszélnek?

21. (7) Még ha a jövő nemzedék át kívánná is adni az utókornak mindannyiunk hírét, amit apától kapott örökölni, akkor sem érhetünk el nemcsak hogy örök, hanem még hosszan tartó dicsőséget sem a földi áradások és tűzvészek¹¹ miatt, amelyek bizonyos időnként szükségszerűen bekövetkeznek. Mit ér, ha az utánad következő korok megemlékeznek rólad, amikor a korábbiak nem emlegettek, jóllehet akkor sem éltek kevesebben, sőt bizonyára derekabb férfiak voltak?

22. Kiváltképp így van, ha meggondoljuk, hogy akik hallják nevünket, azok közt sincs senki, akinek emléke egy »évig« fennmaradjon. Az emberek ugyan általában a nap, azaz egyetlen csillag visszatérése alapján mérik az évet, annak ellenére, hogy igazán azt lehet valódi évfordulónak nevezni, amikor az összes égitestek visszatérnek kiindulási pontjukra, s hosszú idő után ismét ugyanaz az elrendeződésük az egész égen. Alig merem kimondani, hogy ez a világév milyen sok emberi évszázadot foglal magába. Ahogy egykor az emberek szemében elhomályosult, teljesen elsötétült a nap, amikor Romulus lelke belépett ebbe az égi térségbe, ugyanúgy meg fog fogyatkozni valamikor a nap ugyanazon a ponton, ugyanabban az időben,

---

⁹ Az ókoriak úgy hitték, hogy csak a két mérsékelt égöv lakható, amelyek közt azonban nem lehetséges kapcsolat. Az ugyanazon a délkörön, de a déli féltekén élő haránt vannak hozzánk viszonyítva, akik az északin lakunk. Az északi övön, de tőlünk számítva a túlsó oldalon levők keresztben vannak, a déli övön és szintén a másik oldalon élők átellenben.

¹⁰ A görögök a föld hosszát a két sarok közt mérték, a szélességét keletről nyugatra, s e két szélét oldalnak nevezték.

¹¹ A „földi áradások és tűzvészek” említése Hérakleitosz és a sztoikusok elképzelésére utal. Szerintük a forró levegőből keletkezett föld egy átmeneti időszak, a világév egy kozmikus és elteltével felperzselődik és visszakerül az őstűz állapotába. Ez akkor következik be, amikor az összes bolygó visszatér kiindulási helyére. Egy világévet tíz évezrednél hosszabbra becsültek. Ezután új korszak kezdődik új emberekkel, de különböző korok emberei nem tudhatnak semmit sem egymásról.

amikor az összes égitest és csillag visszatér kiindulási pontjára. Akkor mondd: betelt egy év. Tudd meg, hogy ennek a világevnek még huszadrésze sem telt el.

23. Ezért még ha nem remélnéd is, hogy visszatérhetsz erre az égi mezőre, ahol minden jó várja a nagy és híres férfiakat, akkor is mit ér az a dicsőség, amely alig terjed egy világev tört részéig? Ha tehát fel akarod emelni szemed, s ezt az égi szállást és örök otthont kívánod [END-p378] látni, ne törekedj arra, hogy rólad beszéljen a tömeg, tetteid célja ne emberi jutalom legyen: maga az erény varázsa vonzzon az igazi dicsőség felé. Hogy mások mit mondanak rólad, reájuk tartozik, de mégis emlegetni fognak. A szó, mint látod, területileg szűk határok közé van zárva, és senkinek a híre sem tart örökké, az emberek halálával széthull, kioltja az utókor feledése.”

24. (8) Miután ezeket elmondta, így szóltam: „Ó, Africanus, ha azoknak, akik jól szolgálták a hazát, csakugyan nyitva áll az út az ég küszöbéig - bár gyermekkorom óta családunk és a te nyomdokaidba léptem, hírneveteken nem ejtettem csorbát -, most mégis sokkal határozottabban fogok igyekezni, látva ezt a fényes jutalmat.” Mire így válaszolt: „Valóban iparkodj, gondolj arra, hogy te nem vagy halandó,¹² csak a tested. Nem az vagy, amit alakod mutat: az értelem adja mindenki lényegét, nem a külső, amire ujjal lehet mutogatni. Tudd meg, hogy magad is isten vagy, ha valóban az az isten, aki él, érez, aki emlékezik és előrelát, aki ugyanúgy igazgatja, kormányozza és mozgatja saját testét, amelynek urává lett, mint a legfőbb isten ezt a világot, és ahogy az örökkévaló isten is részben mulandó világot tart mozgásban, ugyanúgy a halhatatlan lélek is esendő testet.

25. Mert ami mindig mozog, örök. Abban az esetben pedig, ha úgy kölcsönöz mozgást valaminek, hogy közben őt is más hozza működésbe, akkor a mozgás megszűnésével az élet is véget ér. Egyedül tehát az nem szűnik meg mozogni, ami önmagát tartja működésben, mivel sohasem hagyhatja cserben önmagát. Sőt minden mozgásban levő számára ez a mozgás forrása és végső oka. A végső oknak ugyanis nincs eredete, minden belőle keletkezik, maga viszont nem születhetik semmiből sem. Nem lehet végső ok, ami másból támad. De ami sohasem keletkezik, nem is szűnik meg. Az önmozgással nem rendelkező végső ok nem születhetik másból újjá, és önmagából sem hozhat létre mást, minthogy mindennek mozgó végső okból kell létrejönnie. Ezért a mozgás végső oka abból származik, ami magától mozog: ez nem születhetik, nem is pusztulhat el, mert különben az egész égboltnak össze kellene omlania, az egész természetnek meg kellene állnia, és nem találna olyan erőt, amely megadja mozgásának az első lökést.

26. (9) Mivel nyilvánvaló, hogy ami magától mozog, örök, ki tagad- [END-p379] ná, hogy a

---

¹² A lélek halhatatlanságának e gondolatát Cicero Platón Phaidroszából meríti.

léleknek megadatott ez a képesség? Mindaz lélektelen, amit külső lökés indít el, az élőlényt viszont belső és önmozgás hajtja: ez a lélek sajátos természete és lényege. Ha tehát az összes létező közül egyedül ez mozog önmagától, bizonyára nem születhetett, s így örök. A legszebb tettekben gyakorold lelkedet. A hazáról való gondoskodás ér a legtöbbet, ha a lélek abban munkálkodik s gyakorolja magát, gyorsabban felszáll ide az égi szállásra, otthonába. Annál előbb megtörténik ez, ha a lélek már a testbe zárva túlemelkedik korlátain, s a rajta kívül levő dolgokat szemlélve minél jobban eltávolodik a testtől. Akik az érzéki gyönyörökre adták magukat, mintegy azok szolgálivá lettek, s a gyönyöröknek hódoló szenvedélyek ösztönzésére megsértették az isteni és emberi jogrendet, azok lelke, amikor elhagyja a testet, a föld körül hányódik, és csak hosszú századokig tartó megpróbáltatás után tér vissza erre a helyre.”

Ő eltávozott, én pedig felriadtam álmomból.

HAVAS LÁSZLÓ FORDÍTÁSA [END-p380]

*forrás: Marcus Tullius Cicero válogatott művei. Vál. Havas L. (Budapest: Európa, 1974),
373-380.*